

Министарство просвете,
науке и технолошког развоја

ISBN 978-86-7447-137-1

УЛОГА УЏБЕНИКА У САВРЕМЕНОМ ОБРАЗОВАЊУ ЗБОРНИК РЕЗИМЕА

XXII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
"ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА
И ШКОЛСКА ПРАКСА"

УЛОГА УЏБЕНИКА У САВРЕМЕНОМ ОБРАЗОВАЊУ

ЗБОРНИК РЕЗИМЕА

Уредници

Јелена СТЕВАНОВИЋ

Ана ПЕШИКАН

Младен РАДУЛОВИЋ

XXII НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
„ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА И ШКОЛСКА ПРАКСА“

Улога уџбеника у савременом образовању

ЗБОРНИК РЕЗИМЕА

Уредници

Јелена **СТЕВАНОВИЋ**

Ана **ПЕШИКАН**

Младен **РАДУЛОВИЋ**

15. децембар 2017. године
Учитељски факултет, Београд

ПРОГРАМСКИ ОДБОР

Председник Програмског одбора

др Јелена Стевановић, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

Чланови Програмског одбора

др Данимир Мандић, редовни професор
Учитељски факултет, Универзитет у Београду

др Снежана Маринковић, редовни професор
Учитељски факултет, Ужице, Универзитет у Крагујевцу

др Слободанка Гашић Павишић, редовни професор
Геронтолошко друштво Србије

др Ана Пешикан, ванредни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Сања Ђуровић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу

др Исидора Јарић, ванредни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

др Сања Благданић, ванредни професор
Учитељски факултет, Универзитет у Београду

др Владан Јовановић, научни сарадник
Институт за српски језик САНУ

др Јадранка Милошевић, саветник координатор
Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд

др Тања Шијаковић, саветник координатор
Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд

др Славица Јашић
Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије

др Гордана Степић
Министарство просвете науке и технолошког развоја Републике Србије

др Емилија Лазаревић, научни саветник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Снежана Мирков, виши научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Наташа Лалић-Вучетић, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Николета Гутвајн, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Ивана Ђерић, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Рајка Ђевић, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

др Нада Шева, научни сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Председник Организационог одбора

мср Младен Радуловић, истраживач сарадник
Институт за педагошка истраживања, Београд

ОРГАНИЗАТОРИ СКУПА

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Добрињска 11/3 • 11 000 Београд • Србија

www.ipi.ac.rs

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Немањина 22-26 • 11 000 Београд • Србија

<http://www.mpn.gov.rs>

УЧИТЕЉСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Краљице Наталије 43 • 11 000 Београд • Србија

<http://www.uf.bg.ac.rs/>

ЗАВОД ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Фабрисова 10/1 • 11 000 Београд • Србија

www.surs.org.rs

Објављивање ове публикације финансијски је подржало

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ, НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Напомена. Саопштења сарадника Института за педагошка истраживања представљају резултате рада на пројектима *Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије* (бр. 47008) и *Од подстицања иницијативе, сарадње и стваралаштва у образовању до нових улога и идентитета у друштву* (бр. 179034) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2011–2017).

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА У УЏБЕНИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ ЗА СРЕДЊУ ШКОЛУ

Јелена Стевановић*

Институт за педагошка истраживања, Београд

Језичка култура се као посебна дисциплина бави питањима ефикасности и квалитета комуникације и представља базу језичке политике и језичког васпитања. Може се рећи да је језичка култура исто што и писменост у најширем смислу те речи, односно то је способност читања и писања, познавање стандарднојезичке норме и владање у говору стилским регистром стандардног језика. Док усваја правила језичке културе, појединац би требало да буде оријентисан на целокупну норму стандардног језика, на етичка одређења свога народа и на циљеве и околности комуникације. Дакле, језичка култура појединца упућује на степен његовог познавања језика и на способност да та знања примени у остваривању културних потреба. Изузетно значајна особина језичке културе и показатељ њене неодвојивости од опште културе јесте способност усклађивања према околностима, што се односи и на садржај информације и на сврху информисања.

Посматрано са аспекта методике наставе српског језика, термин *језичка култура* поистовећује се са термином *култура изражавања* којим се именује једна од трију области на којима почива настава српског језика у основним и средњим школама. Наиме, настава српског језика у основној и средњој школи одвија се на три различита али комплементарна подручја: настава језика (граматика и правопис); настава књижевности и настава културе изражавања (усмено и писано изражавање). Синтагму *култура изражавања* у овом раду употребљаваћемо упоредо са синтагмом *језичка култура* (поменути термини представљају контекстуалне синониме).

Један од најважнијих задатака целокупне наставе српског језика и књижевности јесте усвајање, неговање и развијање језичке културе ученика. Штавише, посредно се помоћу културе изражавања изводи настава готово свих предмета, па је њен значај за целокупно образовање утолико већи. Међутим, истраживања показују да већ неколико деценија ниво развијености језичке културе ученика није на задовољавајућем нивоу.

* jstevanovic@ipi.ac.rs

Имајући у виду дате констатације, циљ рада био је да сагледамо у којој мери су садржаји који се односе на језичку културу – једну од трију области наставе српског језика – заступљени у средњошколским уџбеницима. Предмет истраживања јесу средњошколски уџбеници, тј. граматике српског језика. Коришћена је метода анализе садржаја, а јединицу анализе представљали су наставни садржаји који су намењени унапређивању језичке културе ученика који похађају гимназије и средње стручне школе. Корпус чине уџбеници које је одобрио за употребу надлежни просветни орган (школска 2016/2017. година) и то граматике следећих издавача: Завод за уџбенике, Клет (Klett) и Нови Логос.

Анализирајући, за ову прилику, уџбенике који се употребљавају у средњошколској настави српског језика, запазили смо да између гимназија и средњих стручних школа нема разлике, будући да су свим средњошколцима намењени исти уџбеници. Притом, Завод за уџбенике и Клет су објавили граматике за сва четири разреда средњих школа, док су у издању Новог Логоса приређене граматике само за почетне разреде гимназије и средњих стручних школа.

Граматика чији је издавач Завод за уџбенике представља званични уџбеник за средње школе од 1989. године и до средине претходне деценије, када је либерализовано тржиште уџбеника – био је једина граматика која је коришћена у средњошколској настави српског језика. Унутар овог уџбеника нема ниједног поднаслова који би обједињавао теме из језичке културе, али се пажња посвећује стилистици функционалних стилова (део о раслојавању језика, у оквиру кога је дат кратак преглед функционалних стилова у којима се српски књижевни језик остварује) и лексикологији (полисемија, фразеологија), будући да језичка култура подразумева и правила избора адекватних речи у зависности од њене употребе у одређеном функционалном стилу. Ипак, вежбања која се тичу ових наставних садржаја нису предвиђена. Интересантно је да је назив првог издања ове граматике (1989. године) био *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*. Као што из наслова можемо видети, осим граматичких система књижевног језика, тадашњи уџбеник за средњошколце садржао је и део који се тицао културе изражавања. Ученицима су биле понуђене лекције у којима је са теоријског и практичног аспекта размотрена проблематика у вези са типовима текстова, реториком и функционалном стилистиком. Одељак који се односио на културу изражавања био је значајно мањег обима него део уџбеника у коме су разматрана питања из језика. Без обзира на то, могао је подстицајно деловати на интересовање ученика за питања језичке културе, као

и на мотивацију професора српског језика и књижевности да у средњошколској настави више пажње посвете теоријским и практичним садржајима из ове области наставе српског језика. Можда се један од чинилаца, због којих култура изражавања средњошколаца није на задовољавајућем нивоу, може потражити у чињеници да сем у првом издању овог уџбеника – који је дуго у употреби и из кога су српски језик училе многе генерације – ни у једном другом издању до данас није било одељка/одељака који су посвећени култури изражавања.

Резултати анализе граматика које потписује издавачка кућа Клет указују на то да ни у једном уџбенику од 1. до 4. разреда нема наслова *култура изражавања*. Међутим, ученици се на језичку културу посредно упућују кроз питања која се односе на лексикологију (значењски односи међу лексемама; порекло и сфера употребе речи; фразеологизми и фразеологија, стилска вредност лексема) и стилистику функционалних стилова у оквиру које се разматрају одлике само једног функционалног стила српског језика (административно-пословног стила). Дате наставне садржаје изучавају ученици трећег и четвртог разреда средњих школа, док у граматицама намењеним млађим средњошколцима није разматрана проблематика која се ни индиректно не може повезати са наставном облашћу *култура изражавања*. Дакле, садржаји су и у овим граматицама у сагласности са наставним програмом за предмет Српски језик и књижевност за поменути узраст ученика и у највећој мери су посвећени темама из граматике српског језика, што ипак не подразумева њихову потпуну ефикасност, посебно ако разматрамо обухватност и адекватност датог наставног програма који за овај предмет није измењен од 1991. године.

Нешто више тематских целина посвећених језичкој култури заступљено је у граматицама за први и други разред средњих школа чији је издавач Нови Логос. Знање које би средњошколци нижих разреда требало да усвоје у домену културе изражавања тиче се: а) у првом разреду усменог изражавања (реченична мелодија, изражајно читање и казивање); б) у другом разреду усменог изражавања (причање догађаја и доживљаја, описивање бића, предмета, радњи, појава; усвајање ортоепске норме и вештине говорења; изражајно казивање напамет научених песама; изражајно казивање напамет научених краћих монолошких текстова) и писаног изражавања (израда плана писменог састава, усавршавање текста; писање побољшане верзије писменог састава). Иако и ови садржаји у датим граматицама углавном одражавају актуелни наставни програм, односно усклађени су са њим, потребно је истаћи да се једино у овој уџбеничкој литератури средњошколци директно упућују на

језичку културу и на њене поједине области, као и на функционални приступ овом подручју наставе српског језика кроз вежбања и одређене дидактичке целине.

На основу текстуалне грађе анализираних уџбеника опажамо да култури изражавања није посвећено много пажње, односно да у појединим уџбеницима нису заступљени садржаји који се непосредно тичу поменуте наставне области српског језика. Прегледана уџбеничка литература наклоњена је превасходно темама из граматике српског језика, док је проблематика у вези са језичком културом маргинализована и запостављена. Уколико имамо у виду да уџбеник треба да подржи формално школско учење које је специфично по томе што систематски, посредством добро осмишљених и сегментираних садржаја уводи ученика у једну научну дисциплину, да његова жанровска особеност јесте управо његова „моћ” да подржи усвајање целовитог знања о одређеној научној области, као и да резултати анализе уџбеника (граматика) показују да су теме које се односе на језичку културу оскудне а неретко и изостављене, можемо констатовати да се настава и избор садржаја културе изражавања у средњим школама не реализују према прецизној и јасној регулативи датој у програму и у уџбеницима, већ овај веома битан аспект наставе српског језика средњошколски професори реализују према сопственој савести и нахођењу.

Кључне речи: језичка култура, анализа уџбеника, граматика, настава српског језика, средња школа.

САДРЖАЈ

УВОДНА САОПШТЕЊА

- 7 **Ана Пешикан**
УЛОГА ИЛУСТРАЦИЈА У УЏБЕНИЦИМА
- 13 **Исидора Јарић**
ШТА ЈЕ ПОТРЕБНО ДА БИСМО ДОБИЛИ РОДНО СЕНЗИТИВНЕ УЏБЕНИКЕ?
- 17 **Јадранка Милошевић**
КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ ПОЈМОВИ У УЏБЕНИЦИМА ЗА СРЕДЊУ ШКОЛУ
- 21 **Јелена Стевановић**
ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА У УЏБЕНИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ ЗА СРЕДЊУ ШКОЛУ

УЏБЕНИК КАО РЕСУРС ЗА УЧЕЊЕ У 21. ВЕКУ

- 27 **Зорица Веиновић**
ФУНКЦИОНАЛНОСТ ПОЈМОВА О ПОРЕКЛУ МАТЕРИЈАЛА У УЏБЕНИЦИМА НАСТАВЕ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА
- 29 **Милена Миловановић**
ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА КРЕИРАЊЕ УЏБЕНИКА ЗА ГРУПНУ НАСТАВУ КЛАВИРА
- 31 **Наташа Лалић-Вучетић и Нада Шева**
ОДНОС ИЛУСТРАЦИЈЕ И ТЕКСТА У САВРЕМЕНОМ БУКВАРУ
- 33 **Нада Шева и Емилија Лазаревић**
УЛОГА БУКВАРА У РАЗВОЈУ ЧИТАЛАЧКИХ СПОСОБНОСТИ: АСПЕКТ РАЗУМЕВАЊА ПРОЧИТАНОГ
- 35 **Јелена Станисављевић**
МАПЕ ПОЈМОВА У УЏБЕНИЦИМА БИОЛОГИЈЕ
- 37 **Николета Гутвајн**
УЏБЕНИК ИЗ УГЛА УЧЕНИКА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ
- 39 **Александра Р. Трбојевић**
МИШЉЕЊА УЧЕНИКА О УЏБЕНИКУ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА – АСПЕКТ ДРУШТВЕНИ САДРЖАЈИ
- 41 **Јована Ђорђевић**
УЛОГА УЏБЕНИКА ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ ЗА ПРВИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У МОТИВАЦИЈИ УЧЕНИКА ЗА КРЕАТИВАН РАД И РАЗВОЈ КРЕАТИВНОСТИ
- 43 **Мила Бељански и Руженка Шимоњи Чернак**
СУСРЕТ СА ДРУГОМ КУЛТУРОМ У УЏБЕНИКУ: АНАЛИЗА САДРЖАЈА ОСНОВНОШКОЛСКИХ УЏБЕНИКА

-
- 45 **Сања Ђуровић**
ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ НАУЧНОГ САДРЖАЈА У УЏБЕНИКУ
- 47 **Љубица Опарница и Милица Николић**
МИШЉЕЊЕ УЧИТЕЉА О КВАЛИТЕТУ САДРЖАЈА УЏБЕНИКА ИЗ МАТЕМАТИКЕ ЗА ЧЕТВРТИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ
- 49 **Биљана Сладоје-Бошњак, Ранка Перућица и Соња Каурин**
АНАЛИЗА ПРИМЈЕНЕ АРА (AMERICAN PSYCHOLOGICAL ASSOCIATION) СТАНДАРДА У РАЗЛИЧИТИМ УЏБЕНИЦИМА МЕТОДОЛОГИЈЕ ПЕДАГОГИЈЕ
- 51 **Јелена Гркић Гинић и Маја Ђалић**
СТРУКТУРА И КАРАКТЕРИСТИКЕ УЏБЕНИКА ЗА МУЗИЧКУ КУЛТУРУ ЗА ДРУГИ РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ
- 53 **Слободанка Гашић Павишић и Маша Ђуришић**
САДРЖАЈИ О СТАРЕЊУ У УЏБЕНИЦИМА ОД ПРВОГ ДО ЧЕТВРТОГ РАЗРЕДА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ
- 55 **Снежана Радојевић**
МЕТАФОРА УЏБЕНИКА У СЛУЖБИ ОЧУВАЊА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА
- 57 **Рајка Ђевић и Ивана Ђерић**
ЗАСТУПЉЕНОСТ УЧЕНИКА ИЗ ОСЕТЉИВИХ ГРУПА У УЏБЕНИЧКИМ ИЛУСТРАЦИЈАМА
- 59 **Милош М. Ковачевић**
(ДИС)ХАРМОНИЈА МЕТОДИЧКИХ И МЕТОДОЛОШКИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ КРИТЕРИЈУМА У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА (НА ПРИМЕРУ СИНТАКСЕ)
- 61 **Драгана Цвијовић**
ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЗБИРНИХ ИМЕНИЦА У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
- 63 **Владан Јовановић**
ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У СВЕТЛУ САВРЕМЕНЕ НАУКЕ О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
- 65 **Виолета Влајковић Бојић и Јелена Стевановић**
УЏБЕНИК У НАСТАВИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА: ПЕРСПЕКТИВА УЧЕНИКА ОСНОВНЕ И СРЕДЊЕ ШКОЛЕ
- 67 **Маријана Папрић**
СРПСКИ ЈЕЗИК У УЏБЕНИЦИМА РУСКОГ ЈЕЗИКА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ
- 69 **Дејан Јанковић**
АНАЛИЗА ПРИМЕНЕ ДИГИТАЛНИХ/ИНТЕРАКТИВНИХ УЏБЕНИКА У НАСТАВИ
- 71 **Сања Филиповић и Војислав Илић**
ПРИМЕНА ДИГИТАЛНИХ УЏБЕНИКА И МУЛТИМЕДИЈАЛНИХ САДРЖАЈА У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ – ОБРАЗОВНЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ

ЗБОРНИК РЕЗИМЕА
XXII научна конференција
„Педагошка истраживања и школска пракса“
УЛОГА УЏБЕНИКА У САВРЕМЕНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Издавач
Институт за педагошка истраживања, Београд

За издавача
Николета Гутвајн

Уредници
Јелена Стевановић
Ана Пешикан
Младен Радуловић

Технички уредник
Младен Радуловић

Тираж
150

Дизајн корица и графичка обрада
Бранко Цветић

Штампа
Кућа штампе плус

ISBN 978-86-7447-137-1